

PAIRE FRIO

El boneur ëd trové 'd nùmer ch'as chërdio përdù, dla « *Gasëtta 'd Gianduja* » (1) ëd Luis Pietracqua, am në pòrta n'òutr: col d'avèj chèich neuva d'sora 'n poeta dla prima metà d'l'eutsent, *padre Giuseppe Frioli* an italian, ma Frio (e i l'hai savulo giusta mach aor lesend la « *Gasëtta* ») an piemontèis. El Collino, ant soa stòria dla litratura piemontèisa (2) a dis:

« *Sull'angolo della chiesa di S. Agostino, nel quartiere più popolare di Torino, cantava ogni giorno delle canzoni curiose d'attualità un cieco canoro (El bòrgno 'd Sant'Agustin) e le comari, nonché i comparì, si entusiasmarono a quella poesia scorrevole e arguta, rinnovante, sotto un certo aspetto, i Tòni di Padre Ignazio Isler. L'autore di quelle canzoni non era però 'l bòrgno, anzi era un domenicano di buona vista, padre Giuseppe Frioli, al cui occhio arguto non era sfuggito alcun quadretto popolare degno di qualche verso di colascione. Fu detto 'l Cantor 'd piassa dj'èrbe e veramente trattò con una certa larghezza l'epopea dei legumi, degli ortaggi e delle cibarie d'ogni specie:*

An piassa d'èrbe a la matin
j'é dle dòne senza fin
un ch'a veuja divertissi
a piessè 'n bel caprissi
mach ch'a goarda ij moviment
a-i sarà un divertiment.
Chi vend bur e vaciarin
chi 'l formagg ver piasentin

chi 'l gramon për fé 'l decòt
chi candèile e mocolòt
un-a vend le rasaròle,
l'àutra crija fròle fròle,
àitre peui sot ai portiet
le pitanse a boconèt.
Chi ij limon e portugai
chi polastr, capon e gai
chi la truta bela frësca
e chi 'l ton con la ventrësca.

Il Frioli aveva una vena singolarmente facile ed il suo dialetto era puro, trasparente come l'ingenua anima del popolo:

L'àutra neut i j'é sugnà
che spasgiand për la sità
j'é incontrà una fumela
gnanca bruta, gnanca bela,
ancor d'un-a bel'età
ma nen vaire bin butà.

Questi versi avevano tutti i pregi per diventar popolari, e furono tali per lunghi anni: vi si trova infatti il ritmo facile, il senso aperto, l'arguzia larga, mentre un zinzino di bonaria filosofia persuade che il mondo, con le sue stranezze, va preso com'è:

Un ch'a veuja giré 'l mond
da la sima fin-a 'l fond
a vèd tante drolarie.
ch'a son còse da fé rie.

Collino a dis nen ëd pi. Ant la « *Stòria della letteratura in piemontese* » (3) Pacòt a fa 'd nòte pontùe sla poesia 'd pare Frio, diret continuator dl'Isler e donca genit rapresentant dij gust dla gusaja piemontèisa, fidela a sò rè e a soa doja; con pare Frio, a dis ancor Pacòt, a l'é 'l tóni popolar ch' torna a nasse an pien eutsent; tutun, le neuve sla vita dël nòstr frà, a son sempre cole dàite dal Collino. Parèj a l'é 'dcò

Sant Agustin. L'adoss a l'é stait, giusta, Luis Pietracqua che doa Collino a l'avia piàit cole pcite nòte sla vita, coma la colaborassion con ël bòrgno ch'a cantava fòra dla gésia 'd Sant Agustin. L'adoss a l'é stait, giusta, Luis Pietracqua che ant j'ùltim nùmer dla « *Gasëtta 'd Gianduja* » (almen, j'ùltim dla colession ch'i l'hai mi) a l'ha publicà tre articoi « *Dij scrittor an piemontèis* » (vèdde ij nùmer 51, dël 28 mars; 54, 5 magg e 57, 12 magg — tuti dël 1868 —; lè studi a duvia continué ma 'l nùmer 57 i chërdo ch'a sia stait franch l'ùltim dla « *Gasëtta 'd Gianduja* »), pressios nen tant për le neuve ch'an dà (e che, fòra 'd cole 'd pare Frio, a son nen vaire), ma për ij sò gust e ij sò giudissi, dont a val la pena 'd parlene; i lo faroma n'òutra vira. Për aor, lesoma lòn ch'an dis sël « *poeta dle cusinere* »:

« *As canto dël bass pòpol, specialment dla campagna, dle canson così stupide, ch'a fan pietà a sèntje. As canto dle canson ch'a l'han né sens, né coa, né vers né rima.*

Përché an cole canson a podria nen éssje 'l sens, la coa, 'l vers e la rima? Përché gnun òm ëd bon sens a l'ha mai pensaje.

Da già che ij poeta piemontèis a l'han rinonsià a crij 'd fama pi glorios sël Parnas italian, ch'a faso 'dcò 'l sacrifici 'd diventé 'n pò pi democràtich, e facilment a s'otnirà un bu dont le conseguense a podran profité motobin a la càusa dla libertà.

El mojen a sarìa col ch'a dovrava padre Frio. Padre Frio, a l'é chiel ch'a l'ha contamlo, a l'avia mostraje a soné 'l violin e l'òrgano al bòrgno 'd piassa Castel, pèrtant procureje 'n mojen ëd guadagnesse un tòch ëd pan: quand a l'avia scrit un-a dle sòlìte poesie, sicoma 'l Frio a l'era 'dcò un pòch inteligent ëd mùsica, a j'adatava n'ariëtta e quindi a provava la soa canson con ël bòrgno; a la fasia quindi stampé a la democràtica su 'd fojèt volant, e 'l bòrgno andasìa peui sle diverse piasse cantand e vendend cole poesie ch'a-j piasio al pòpol, anche ch'a l'avèisso né sens né rima, për mantnì la fàbrica dl'apitit. Padre Frio a l'era n'òm robustissim, ch'a l'é mòrt circa 'd novant'ani: ch'a fèissa bel ch'a fèissa brut, a portava mai ël capel an testa, bin ch'a l'avèissa tut ël crànio plà; beivia lè spirit a trant'e ses gradi; a l'era bon ëd mangesse al döp disné tranta o quaranta cerese al spirit, e beivse quindi an sla paciàra tut ël liquid ch'a-i restava ant la burnia: portava mai gnun mantèj né d'istà né d'invern, a l'avia sempe sël stòmi na pel d'agnel, che d'invern a voltava con la bora për drinta, e d'istà për fòra, mangiava mai nen àutr a la sèira che doi euv dur, e a disia mësso prima ai Santi Màrtiri, peui a San Ròch, ëd di 'd lavor a óndes e mesa, e a la festa a mesdi.

Sempre alègher, sempre faceto, a l'avia 'l segret ëd sempe fesse 'nvité a disné da quaicadun; pitòst democràtich, pèrautr nen tròp istrut, un pòch lùbrich ant ël sò parlé, anche an presensa dle masnà; a l'avia tutun un bel cheurass, e a l'era 'n bon diao, e 'l benefisse ch'a l'ha faje al bòrgno 'd Piassa Castel a podria quasi riconcilieme con la soa canson dle *Cusinere*, se certe diferense 'd gust, an materia d'art, as podèisso conciliesse. Chissà che s'a fussa nen stait né fra né prèive, a l'avèissa nen avù d'òutre idee, fàit d'òutri studi e ocupà 'dcò chiel un post pi onorévol fra ij poeta piemontèis? ».

Gnanca da Luis Pietracqua i podoma savèj quand che pare Frio a l'é nà e quand a l'é mòrt; tutun, se Pietracqua a l'ha parlaje, a venta chërde che pare Frio a fuissa 'ncora viv vers ël 1850 e passa (Pietracqua a l'é nà ant ël 1832 e venta

pensé ch'a fuissa sij vint agn quand ch'a l'ha parlaje; s'a l'é mòrt anviron sij novant'agn, a duvia esse nà ant ël 1745 o giù da lì. Ma lòn ch'a l'é pi 'mportant, a l'é 'l ritrat che a seurt da lè scrit ëd Pietracqua: i podoma dì aor ëd conòsse pare Frio e donca 'd capì mej soa poesia. Da com nòstr poeta a vivìa, i penso ch'a duvia nen esse nà a Turin, ma da na famija paisan-a o viton-a. Edcò ant le nòstre montagne, ij mè pceron (i l'hai lesulo ant jë scartare dle mimòrie 'd mia ca), da masnà, s'ero vestì mach ëd pel! Ma varda, che bel a dovia esse col gipon ëd bero... a la Voltaire! Contacc, a venta ch'im në fassa fé un ëdcò mi.

TAVO BURAT

(¹) « *Gasèta 'd Gianduja* », giornal politich dla snistra broferian-a; diretor Dumini Capriolo; a l'era ispirà da Luis Pietracqua (ch'a firmava 'dcò « Ego »). Ant la « *Bibliografia ragionata della lingua regionale, ecc.* » d'Amedeo e Gianrenzo Clivio, as dis che l'ùltim nùmer trovà a l'é 'l 23, dël 23 fèrvé 1868 (v. n° 1417, p. 81). Mia colesion a va fin-a 'l nùmer 59 dël 17 magg 1868, doa a-i é la fin dël romans « Don Pipeta l'asilé » dël Pietracqua.

(²) LUIGI COLLINO, *Storia della poesia dialettale piemontese, dalle origini ad Angelo Brofferio*, Turin 1924 (pp. 192-193). Vèdde 'dcò dël midem Collino, 'L *Piemont e ij sò poeta*, Turin 1927 (p. 97).

(³) GIUSEPPE PACOTTO, *La letteratura in Piemontese*, an « *Storia del Piemonte* », Turin 1960 (pp. 1010-1011).

(⁴) C. BRERO e R. GANDOLFO, *La Letteratura in Piemontese dalle origini al Risorgimento*, Turin 1967 (p. 498). Bele-sì, as motiva n'edission dle poesie 'd pare Frio, « 1833 - presso Carlo Grosso ». I chërdo ch'a sia n'eror, pèrché da Grosso, ch'i sàpia mi, a son èstàite publicà doe edission, ma ant ël 1831 (torna stampà peui ant ël 1834 coma coa a n'armanach) e ant ël 1838 (con 28 poesie, des an pi dl'edission dël 1831). Le poesie 'd pare Frio a son peui stàite stampà senza data ni editor (mach 5 poesie), e da Arneodo, ant ël 1881 (28 poesie, coma l'edission dël 1838). Ant ël 1827 a s'ero stàite stampà, a part, le poesie sla Piassa dj'erbe (stamperia Barberis) e sël marcà dle Pate (Speirani).

MUSICALBRANDÉ N. 56 - 12/1972